

VOL 4. ISSUE 9

JOURNAL OF CONTEMPORARY WORLD STUDIES

zenodo

OpenAIRE | EXPLORE

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

ISSN:
3030-3311

ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARINING RESURS SALOHIYATINI BOSHQARISHDA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

¹ Ermonova Anora Dilshod qizi, ² Tairova Zarnigor Mammatt qizi

¹ Toshkent amaliy fanlar universiteti, BI24-01 talabasi

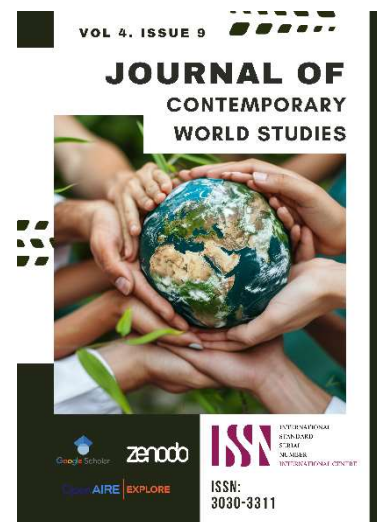
² Toshkent amaliy fanlar universiteti, Umumiy iqtisodiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi
e-mail: zarnigor.zt@gmail.com

ANNOTATION:

Maqolada iqtisodiy salohiyat tushunchasi, uning tarkibi va uning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar o'rganiladi. Iqtisodiy salohiyat mohiyatiga turli yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinadi. Muallif iqtisodiy salohiyatni turli mezonlar, jumladan, darajalar (makro-, mezo-, mikro-), funktsional yo'nalish va resurs komponentlari asosida tasniflashni taklif qiladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy salohiyatni shakllantiruvchi ishlab chiqarish, mehnat, moliyaviy, innovatsion va tabiiy resurslar kabi tarkibiy elementlarga, shuningdek, institutsional va tashkiliy omillarga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda barqaror iqtisodiy o'sishga erishish va korxona, mintaqaviy va milliy darajalarda resurslardan samarali foydalanish uchun ushbu komponentlarni muvozanatli rivojlantirish va optimallashtirishning muhimligi ta'kidlangan. Olingan natijalar O'zbekistonning o'tish davridagi iqtisodiyotida iqtisodiy salohiyatni oshirish bo'yicha nazariy tushuncha va amaliy tavsiyalarga hissa qo'shadi.

KEYWORDS:

Resurs salohiyati, ishlab chiqarish korxonalari, samaradorlik baholash, integratsiyalashgan metodlar, O'zbekiston iqtisodiyoti, raqobatbardoshlik, barqaror rivojlanish.

May 20, 2026,
Published Date:
May 26, 2026

Journal Website:
<https://d-pressa.com/index.php/jcws/>

License

This work is licensed under a
[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini saqlab qolish va rivojlantirish uchun resurs salohiyatini samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega. Resurs salohiyati deganda mehnat resurslari, moliyaviy mablag'lar, materiallar, asosiy fondlar (uskunalar va binolar), texnologiyalar va axborot resurslari kabi omillar majmui tushuniladi. Ushbu resurslardan oqilona foydalanish korxonaning ishlab chiqarish hajmini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va foydani maksimallashtirishga yordam beradi.

Asosiy qism

Hozirgi globalashuv va raqamlashtirish davrida ko'plab korxonalar resurslarni samarasiz ishlatish, chiqindilar ko'pligi, uskunalarining ishlamay qolishi va kadrlar malakasining yetarli emasligi kabi muammolarga duch kelmoqda. Ushbu maqolada ishlab chiqarish korxonalarida resurs salohiyatini boshqarish samaradorligini oshirishning asosiy yo'llari ko'rib chiqiladi.

Resurs salohiyati korxonaning ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish qobiliyatini ifodalaydi.

1-jadval

Resurs salohiyati korxonaning ishlab chiqarish jarayonlari turlari

Mehnat (inson) resurslari	xodimlarning malakasi, tajribasi va motivatsiyasi
Material va energiya resurslari	xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar va energiya
Moliyaviy resurslar	investitsiyalar va aylanma mablag'lar
Texnologik va asosiy fondlar	uskuna va texnologiyalar

Resurslardan foydalanish samaradorligini baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlardan foydalaniladi: mehnat unumdorligi, asosiy fondlarning foydalanish darajasi, materiallar sarfi normasi, energiya samaradorligi va umumiy iqtisodiy samaradorlik (masalan, tannarxning pasayishi)

2025-yilda O'zbekiston YaIM 7,7% ga o'sdi (so'nggi 5 yildagi eng yuqori ko'rsatkich), sanoat ishlab chiqarishi umumiy 6,8% oshdi, shundan ishlab chiqaruvchi sanoat 7,7% o'sish bilan sanoat mahsulotlarining 81,3% ini tashkil etdi va sanoatning YaIMdagi ulushi 26,1% dan 26,8% ga yetganini hisobga olsak, bu resurslarni samarali safarbar qilish natijasida erishilgan o'sishni ko'rsatadi.[2]

Shu sababli, ishlab chiqarish korxonalarining resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash va

uni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish, amaliyotga tatbiq etish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham egadir.

Xalqaro miqyosda resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash bo'yicha tadqiqotlar ko'plab iqtisodiy nazariyalar va amaliy yondashuvlarga asoslanadi. Masalan, Porter (1990) o'zining "Raqobatbardoshlik afzalliklari" asarida korxonalar resurslarini samarali boshqarish orqali raqobatbardoshlikni oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Kaplan va Norton (1992) tomonidan ishlab chiqilgan "Balanslangan ko'rsatkichlar tizimi" (Balanced Scorecard) modeli korxonalar faoliyatini moliyaviy, mijozlar, ichki jarayonlar va innovatsiyalar nuqtai nazaridan baholashni taklif qiladi, bu resurslardan foydalanish samaradorligini

aniqlashda keng qo'llaniladi. Resurslarni boshqarish nazariyasi (Resource-Based View, RBV) bo'yicha Barni (1991) korxonaning raqobatbardoshligi uning noyob resurslari va ulardan foydalanish qobiliyatiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Piter Druker (1999) "Boshqaruv samaradorligi" asarida resurslardan foydalanishni optimallashtirishda strategik rejalashtirish va jarayonlarni avtomatlashtirishning ahamiyati haqida ta'kidlaydi. So'nggi yillarda barqaror rivojlanish va ekologik omillarni hisobga olish resurs samaradorligini baholashda Elkington (1997) tomonidan taklif qilingan "Uch karra yakuniy natija" (Triple Bottom Line) yondashuvi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlikni birgalikda baholashni taqozo etadi.

Ishlab chiqarish korxonalari rivojlanayotgan iqtisodiy muammolarga duch kelishda davom etar ekan, resurs salohiyatining sifati va samarali boshqaruvi raqobatbardosh muvaffaqiyatni tobora ko'proq belgilaydi. Moddiy, mehnat, moliyaviy va axborot o'lchovlari bo'yicha o'z resurslari sifatini muntazam ravishda baholaydigan va strategik jihatdan yaxshilaydigan kompaniyalar bozorda o'zlari uchun foydali mavqega ega bo'lishadi. Ushbu yondashuv nafaqat joriy operatsiyalarni optimallashtiradi, balki kelajakdagi qiyinchiliklarga moslashishni ham rivojlantiradi. Resurs salohiyatining alohida komponentlar emas, balki integratsiyalashgan tizim sifatida yaxlit ko'rinishi ishlab chiqaruvchilarga sinergiyani aniqlash va maksimal operatsion ta'sir uchun o'zaro bog'liqlikdan foydalanish imkonini beradi. Aslini olganda, resurslar sifatini boshqarish nafaqat operatsion funktsiyani, balki zamonaviy ishlab chiqarishda barqaror raqobatdosh ustunlikni ta'minlovchi strategik qobiliyatni ifodalaydi.

Resurs salohiyatini samarali boshqarish uchun har bir komponent bo'yicha alohida indikatorlar ishlab chiqilishi zarur. Biroq indikatorlar soni haddan tashqari ko'payib ketmasligi kerak. Amaliyotda ko'p korxonalarda KPI tizimi qog'ozda mavjud bo'lsa-da, u real boshqaruv qarorlariga ta'sir qilmaydi. Buning sababi KPIlarning strategik maqsadlar bilan bog'lanmagani, ularning hisoblanish metodikasi noaniq bo'lgani yoki xodimlar motivatsiyasi bilan uyg'unlashmaganidir. Shu bois, resurs salohiyati bo'yicha indikatorlar soddaligi, o'lchanuvchanligi, javobgarlik markazi va davriy nazoratga ega bo'lishi bilan ajralib turishi lozim.

Boshqaruv yetukligini bir nechta resurs komponentlari kesimida solishtirish imkonini beradi. Agar korxonada asosiy aktivlar holati nisbatan yaxshi bo'lsa-yu, energiya samaradorligi va raqamli tahlil past bo'lsa, investitsiya faqat yangi uskuna xaridiga emas, balki energiya monitoringi, hisoblagichlar, sensorlar, ma'lumotlar paneli va xodimlarning raqamli kompetensiyasiga ham yo'naltirilishi zarur. Aks holda, yangi aktivlar ham eski boshqaruv muhitida past samaradorlik bilan ishlashi mumkin.

Zamonaviy yondashuvlar resurs salohiyatini baholashda kompleks, integratsiyalashgan va innovatsion metodlarni qo'llashni taklif qiladi. Ular klassik yondashuvlarning aniq va o'lchovli tomonlarini saqlab qolgan holda, resurslarning sifat jihatlari, boshqaruv tizimlari va uzoq muddatli barqarorligini ham hisobga oladi. Bu yondashuvlar korxonalar va tashkilotlarga resurslardan maksimal samarali foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

2-jadval

Zamonaviy boshqaruv usullarining resurs salohiyatiga ta'siri bo'yicha qiyosiy tavsif

Boshqaruv usuli	Asosiy maqsadi	Kuchli ta'sir qiladigan resurslar	Amaliy natija	Cheklov yoki xavf
Lean management	Yo'qotishlarni kamaytirish va jarayon oqimini tezlashtirish	Material, vaqt, mehnat, ishlab chiqarish maydoni	Tannarx pasayishi, sikl vaqti qisqarishi, xodimlar takliflari ortishi	Madaniyat shakllanmasa, formal tadbirga aylanadi
TPM	Uskunalar ishonchligi va umumiy samaradorligini oshirish	Texnik aktivlar, mehnat, energiya	Bekor turish kamayadi, OEE oshadi, avariya xarajatlari kamayadi	Operatorlar va texnik xizmat bo'limi hamkorligi bo'lmasa natija sustlashadi
TQM	Sifatni jarayon ichida boshqarish	Material, mehnat, bilim, mijoz talabi	Brak kamayadi, qayta ishlov qisqaradi, mijoz ishonchi ortadi	Hujjatlashtirish ortib, real yaxshilash ikkinchi planga tushishi mumkin
ERP/MRP	Resurslar va ishlab chiqarish rejalarini integratsiyalash	Material, moliya, axborot, logistika	Zaxira optimallashtadi, reja aniqligi oshadi, hisobot tezlashadi	Ma'lumot sifati past bo'lsa, tizim noto'g'ri qaror beradi
Balanced Scorecard	Strategiyani ko'rsatkichlar tizimiga aylantirish	Moliya, mijoz, jarayon, o'rganish salohiyati	Rahbariyat qarorlari maqsadlar bilan bog'lanadi	KPIlar ko'p va noaniq bo'lsa, xodimlarda qarshilik paydo bo'ladi
AI/IoT monitoring	Real vaqt ma'lumotlari va prognoz asosida boshqarish	Aktiv, energiya, axborot, bilim	Nosozlik oldindan aniqlanadi, energiya va jarayonlar optimallashtadi	Kiberxavfsizlik, ma'lumot maxfiyligi va malaka talabi ortadi

Manba: muallif tomonidan WEF Future of Jobs Report 2025, UNIDO Industrial Development Report 2024 hamda Lean, TPM, TQM va BSC konsepsiyalari asosida tuzilgan.

Yuqorida keltirilgan jadvaldan kelib chiqib aytish mumkinki, zamonaviy ishlab chiqarish korxonasi uchun eng maqbul yondashuv bitta usulni mutlaq yechim sifatida tanlash emas, balki resurs muammosining tabiatiga qarab usullar kombinatsiyasini yaratishdir. Masalan, material sarfi yuqori, brak ko'p va ishlab chiqarish rejasi tez-tez buziladigan korxonada Lean, TQM va ERP birgalikda qo'llanishi maqsadga muvofiq. Uskunalar tez buziladigan, energiya sarfi yuqori va rejalashtirilmagan to'xtashlar ko'p korxonada esa TPM, IoT monitoring va energiya auditi ustuvor bo'ladi.

Zamonaviy boshqaruvning yana bir muhim talabi - qarorlarni dalillarga asoslashdir. Korxona rahbariyatining tajribasi muhim, ammo raqamlar bilan tasdiqlanmagan tajriba subyektiv qarorlar xavfini oshiradi. Shu sababli, ishlab chiqarish korxonasida real vaqt ko'rsatkichlari, tarixiy ma'lumotlar, trend tahlili, sabab-oqibat diagrammalari, Pareto tahlili, nazorat kartalari va prognozlash modellari qo'llanishi kerak. Bunda sun'iy intellekt vositalari katta ma'lumotlar ichidan yashirin bog'liqliklarni topishga yordam beradi, ammo yakuniy boshqaruv mas'uliyati inson rahbarligida qoladi.

Xulosa

Bundan kelib chiqadiki, resurs salohiyati ko'rsatkichi ichki va tashqi muhitning barcha ta'sir qiluvchi xususiyatlarini birlashtirishi kerak. Resurs salohiyati ko'rsatkichi ichki va tashqi muhitning barcha ta'sir qiluvchi xususiyatlarini birlashtirishi zarur. Ichki muhitga tashkilotning moliyaviy resurslari, infratuzilmasi, xodimlar malakasi va innovatsion salohiyati kiradi. Tashqi muhit esa iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy, siyosiy va texnologik omillarni o'z ichiga oladi, masalan, bozor talablari, qonunchilik o'zgarishlari yoki global iqlim tendensiyalari. Bu omillarni kompleks tahlil qilish resurslardan samarali foydalanish strategiyasini ishlab chiqishga va barqaror rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi. Zamonaviy yondashuvlarda bunday integratsiya sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili orqali yanada aniq va samarali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Грошев И., Краснослободцев А. Ресурсный потенциал организационной культуры // Общество и экономика. - 2019. - № 11-12. - С. 100-116.
2. stat.uz/O'zbekiston Respublikasi milliy statistika qo'mitasi
3. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.
4. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1992). The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance. Harvard Business Review.
5. Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management, 17(1), 99–120.
6. Drucker, P. F. (1999). Management Challenges for the 21st Century. New York: HarperBusiness.
7. Elkington, J. (1997). Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. Oxford: Capstone Publishing.
8. Rahimova M. R., Ishmuxamedov A.E. Mintaqaviy iqtisodiyot. Darslik. T.: TDIU, 2010. 72-b.